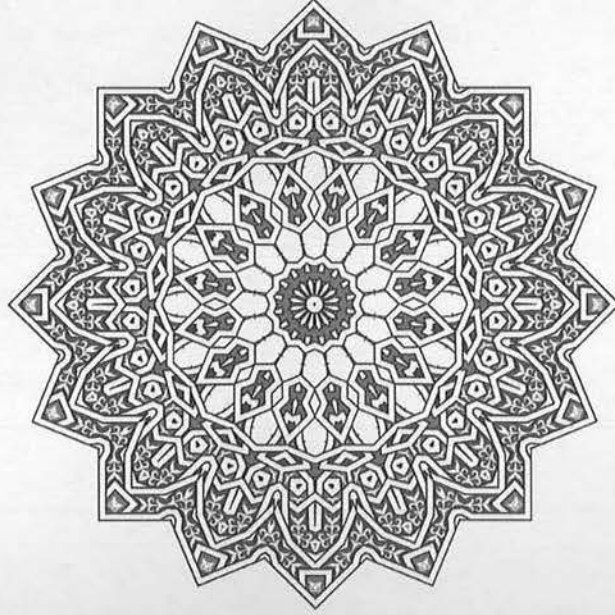

TARTIŖMALI İLMÎ TOPLANTILAR DİZİSİ

İSLÂMÎ İLİMLERDE KLASİK VE MODERN YAKLAŖIMLAR

ENSAR NEŞRİYAT TİC. A.Ş.

ISBN: 978-625-6506-25-1

Sertifika No: 50201

İSLÂMÎ İLİMLER ARAŞTIRMA VAKFI
Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi: 110
Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi: 36

Kitabın Adı

İslâmî İlimlerde Klasik ve Modern Yaklaşımlar

Yayın Hazırlığı

Dr. İsmail KURT – Seyit Ali TÜZ

Koordinatör

Prof. Dr. İlyas ÇELEBİ

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Rektör Yardımcısı

Kapak Tasarım

Halil YILMAZ

Baskı, cilt:

ÇINAR MAT. ve YAY. SAN. TİC. LTD. ŞTİ.

100. Yıl Mahallesi Matbaacılar Caddesi

Ata Han No:34 / 5 Bağcılar - İSTANBUL

Tel: 0212 628 96 00 - Faks: 0212 430 83 35

Sertifika No: 45103

1. Basım

Ekim 2023/ 500 adet basılmıştır.

İletişim Adresi:

Ensar Neşriyat Tic. A.Ş.

Düğmeciler Mah. Karasüleyman Tekke Sok. No: 7 Eyüpsultan /

İstanbul Tel: (0212) 491 19 03 - 04 – Faks: (0212) 438 42 04

www.ensarneyriyat.com.tr – siparis@ensarneyriyat.com.tr

İSLÂMÎ İLİMLERDE
KLASİK VE MODERN
YAKLAŞIMLAR

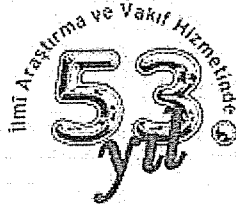
Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı

İstanbul, 15-16 Ekim 2022

Eresin Topkapı Hotel
Toplantı Salonu

İstanbul 2023

© Bütün hakları mahfuzdur. Bu kitap İslâmî İlimler Araştırma Vakfı tarafından yayına hazırlanmış olup tebliğlerin ilmî ve fikrî muhteva ile dil bakımından sorumluluğu tebliğ sahiplerine, te'lif hakları İSAV'a, basım organizasyonu ise anlaşmalı olarak Ensar Neşriyat'a aittir.

Toplantıyı Tertipleyenler

I- İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ
Elmalıkent Mahallesi Elmalıkent Caddesi No: 4 Ümraniye / İstanbul
Tel: +90 216 474 08 60 - Faks: +90 216 474 08 75
E-Posta: 29mayis@29mayis.edu.tr

II- İSLÂMÎ İLİMLER ARAŞTIRMA VAKFI (İSAV)
Kızıtaşı, Kâmil Paşa Sokak, No. 5; Fatih-34080/İstanbul
Tel: +90 (0212) 523 54 57 – 523 74 36 Faks: 523 65 37
Web Sitesi: <http://www.isavvakfi.org> – isav.org.tr
e-posta: isav@isavvakfi.org – isav@isav.org.tr

Kütüphane Bilgi Kartı:

İslâmî İlimlerde Klasik ve Modern Yaklaşımlar, Editör: İlyas Çelebi, 1. bs. –
İstanbul: Ensar Neşriyat, 2023, 528 s.; 16x23,5 cm.

ISBN : 978-625-6506-25-1

(İslâmî İlimler Araştırma Vakfı, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi: 110)

1. İslâm tarihi, 2. Kelâm, 3. Endülüs, 4. İctimaî hayat

Dizin ve kaynaklar var.

TEFSİR İLMİNDE MODERN YAKLAŞIMLAR

*Necmettin GÖKKİR**

Giriş

Tefsir ilmi, genel itibarı ile Kur'an-ı Kerim'in anlaşılması ve yorumlanmasını konu edinmiştir. Mushaf tertibini esas alan geleneksel Tefsir ilmi ayetleri sebab-i nüzul, nasih mensuh, muhkem, muteşabih, vucuh ve nezair gibi çeşitli ilimler çerçevesinde tahlil etmekte ve anlamı tespitiye çalışmaktadır. Günümüz tefsir faaliyetleri arasında geleneksel tarzdan ayrılarak, Mushaf tertibinin bütüncül tahlili yerine kavram, konu gibi daha tikel konuları parçacı ve birbirinden bağımsız bir şekilde ele aldığı görülmektedir. Bu çalışma tefsir ilmindeki bu değişimi ele alarak, modern tefsirin karakterini ortaya koyacaktır.

"Modern tefsir" farklı isimlendirmelerle anılmaktadır. Modern Tefsir, Çağdaş Tefsir, Günümüz Tefsiri, Modern Dönem Kur'an Tefsiri gibi başlıklar kullanılmaktadır. Ancak günümüzde yazılan, çağımızda yazılan tüm tefsirler "Modern Tefsir" kategorisinde yer almazlar. Tabi ki, bu tefsir türünde tarih-zaman faktörü bulunmaktadır ancak tamamen ve sadece belli bir tarihten sonraki yazılan tüm tefsirler için bu isimlendirmeyi kullanmak doğru değildir. Öyle ise "Yeni tefsiri" tanımlayan paradigma, kavram, kriter nedir? Tefsirin "modern", "çağdaş" olarak nitelendirilmesi için hangi özelliklere sahip olması gerekmektedir?

"İslâm Modernizmi ve Kur'an Yorumu" adıyla modern tefsirden ilk kez bahseden Goldziher¹ bunu modernleşme sürecinin bir yaklaşımı olarak görmektedir. Ona göre İslâm modernleşme sürecinin Kur'an yorum temsilcileri Hindistan'da Sir Seyyid Ahmed Han ve Mısırda Muhammed Abduh-Reşid Rıza'dır. Ancak İslâm modernleşmesinin İslâmcılık ile Batıcılık arasında kalmış bir kavram olduğu, kavram içeriğinin dar bir temsilciler grubuna hitap etmesi nedeniyle kapsayıcı bir isimlendirme olmadığı açıktır.

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, ngokkir@istanbul.edu.tr
ngokkir@hotmail.com

¹ Bkz: Goldziher, Ignaz, (1920) Die Richtungen der islamischen Koranauslegung. An der Universität Upsala gehaltene Olaus-Petri-Vorlesungen. Leiden : E.J. Brill, s. 310-370.

“Modern Tefsir” ismindeki “Modern” kelimesini tarih ve zaman olarak algılayanlar, kavramı “Günümüz Tefsirleri” şeklinde adlandırmışlardır. Bunların başında Hüseyin ez-Zehebî ve İsmail Cerrahoğlu gelmektedir.

Goldziher’den yaklaşık kırk yıl sonra ilgili bölümün devamı niteliğinde J.M.S.Baljon’un *Modern Muslim Koran Interpretation* (Leiden 1968) adlı eserinde “Modern Kur’an Tefsiri” başlığını bir isimlendirme olarak sunsa da, tanımlaması önemlidir. Baljon’a göre “Modern Kur’an Tefsiri, “çağın taleplerine Kur’an metnini adapte etme girişimidir ve Hz. Peygamber’in vefatından itibaren bir ihtiyaç olarak görülmektedir.”² Baljon bu tanımlamayı genel bir tarihsel süreç olarak görse de, 18. ve 19. yüzyıllara ait modern tefsiri diğerlerinden ayıran özelliğin, İslâmın aydınlanmasını gerçekleştirmiş Batı medeniyetiyle karşılaşması olduğunu iddia etmektedir. Bu açıdan bakıldığında Baljon Modern Tefsiri özel bir zaman ve bağlam ile ilişkilendirdiği görülmektedir.

Türkiye’de “Modern Tefsir” yerine “Modernist Tefsir” şeklindeki kullanım³ birçok bilimadamı tarafından da kabul görmektedir⁴ Ancak bu isimlendirme, çağdaş dönem tefsirlerini ideolojik bir tasnif tipolojisine indirgemiş ve yeni tefsirin sadece bir yönünü ön plana çıkarabilmiştir.

“Klasik olmayan tefsire modern tefsir denebilir mi? Klasik ve modern kavramları birbirinin zıddı olup, klasik-modern, klasik-çağdaş, kadim-cedid karşıt ikili bir kullanımdır. Ancak bu tanımlama, zıtlık ve karşıtlık (dichotomy) içerdiği ve ayrıca Klasik tefsirin homojen olmayıp heterojen bir karaktere sahip olması nedeniyle; karşısındaki modern tefsiri tam olarak tarif etmemektedir. Moderni, klasiğin karşısında duran bir yaklaşım gibi tanımlamak onu her daim muhalif olmaya ve klasiğin her dediğine karşı farklı bir görüşü serdetmeye yönelik bir tanımlama yapmak anlamına gelir. Dolayısıyla “klasik olmamak” modern tefsir tanımı değildir. Modern tefsirin kendine özel karakteristik özelliklerinin olması gerekmektedir. Nitekim Modern tefsirin klasik-geleneksel tefsirden farklı karakteristik özellikleri oldu-

² Baljon, J.M.S., (1968) *Modern Muslim Koran Interpretation (1880-1960)*, Leiden E. J. Brill, s. 1.

³ Bkz: Goldziher, I., (1997) *İslam Tefsir Ekolleri*, çev. Mustafa İslamoğlu, İstanbul. s. 337

⁴ Mesela bkz: Demirci, Muhsin, (2008) *Tefsir Tarihi*, İstanbul, s. 254-280

ğunu kabul ettiğimiz için, ayrı bir isimle bu tefsir türünü adlandırmış bulunmaktayız.

Buna göre modern tefsiri, “19. yüzyılda ortaya çıkmış; analitik-eleştirel bir dil ve üslup kullanan; batılı metotları kullanan; yeni sosyal-ekonomik-politik teorilerle Kur’an’ı yeniden yorumlayan; modern bilim, estetik, sanat, ekonomi, din, toplum gibi çağdaş hayatın farklı alanlarındaki konuları Kur’an merkezli incelemeyi amaçlayan bir yorumbilim türü” olarak tanımlayabiliriz.⁵

Modern tefsirin bu tanımı geleneksel tefsir tanımından ve karakterinden farklıdır. Burada farklılığı ortaya çıkaran faktörler/unsurlar tanımlamada etkili olmuştur. Bunlar:

1. Tarih-Zaman Farklılığı
2. Metodolojisi Farklı
3. Epistemolojisi Farklı
4. Dil ve Üslub Farklılığı
5. Konuları/Mevzusu Farklı
6. Amaç-Hedef Farklılığı

Buna göre, modern tefsirin başlangıcı 19. yüzyılda sömürgecilik yıllarında başlamıştır (1) ve klasik metotlardan farklı yeni ve çoğunlukla batılı yöntemler (2) kullanmaktadır. Ayrıca modern tefsirin bilgi kaynakları arasında yer alan rivayetler, arap dili, yeterli kalmayıp, bunların ötesinde çoğunlukla batı epistemolojisi, sosyal teorileri, modern bilim ve felsefesi (rasyonalizm gibi) (3) yer almaktadır. Klasığın kullandığı normatif (fıkhi), teolojik (kelami), sekteryen (mezhebi) hatta geleneksel İslâmî ilimlerin terminolojilerinin yoğunluklu kullanıldığı dil yerine sadelik ile felsefik bir dil arasında ama daima analitik ve eleştirel bir dil kullandığı (4) görülmektedir. Fatiha-Nas şeklindeki mushaf tertibi ve ayet ayet tahlil yerine, daha fazla kavramsal, konulu, sure merkezli yorum yaparken, ayet kronolojisini öncelediği (5) sıklıkla görülür. Tüm bunlar yeni tefsirin amaç ve hedeflerindeki farklılıktan kaynaklanmaktadır. Bu amacın klasik tefsirde çokça zikredildiği gibi ayet ibarelerindeki murad-ı İlahiyi bulmak/ metin çözümlemesi yapmak yerine; insan-toplum, bilim, siyaset, ekonomi vs konularını Kur’an merkezli ele almak (6) olduğu söylenebilir. Bu genel çerçevenin ötesinde Modern tefsir aslında kendi içerisinde farklılıklara sahiptir. Tek bir tanımlama ve karakter tahlili yetersiz kalacaktır.

⁵ Bu tanımlama tarafımızca “Çağdaş Tefsirin Konu Sorunu” *Tefsir ve Toplumsal Sorunlar*, Ankara 2020, ss. 331-362 adlı makalede ifade edilmiştir.

Bu çalışmada “modern tefsir”in ne olduğu ve hangi aşamalardan geçtiği ele alınacaktır. Bu nedenle farklı dönemlerde farklı konuların tefsirin birer konusu olarak gündeme getirilmesi bizi tarihi arkaplan okumasına, konjektürel durum etkisini ve yorum paradigması ile epistemolojisini de değerlendirmeye sevk edecektir. Yorumcu olan müfessirin kimliği, konuyu seçerken, incelerken, yorumlarken, tartışırken bu kimliğin etkin olması nedeniyle de, müfessirin varoluş özellikleri ile de ilişkilendirecektir. Zira Modern Kur’an yorumunu tartışmak, sadece yorumun bilgi kaynaklarını, metodolojisini değil aynı zamanda yorumcunun kendisini de mevzuya dahil etmeyi gerektirmektedir. Çalışmamızda bunu tam olarak başarabildiğimizi iddia edemeyiz, aksine çalışmanın bu boyutlarını ele alabilecek yeterli bilgi ve veriye sahip olduğumuzu düşünmemekteyiz. Bu nedenle çalışmanın kendi mütevazı sınırları içerisinde sadece arkaplan bilgileri ile yorum arasındaki ilişkiler tespit edilecek ve tartışılacaktır.

Bu çalışmada esas amacımız modern tefsirin tüm yaklaşım, metod ve konularının envanterini çıkarmak ve farklı açılardan bunları tahlil etmek de değildir. Bunun yerine örnekler üzerinden müfessirin yaklaşım tarzında, metodunda ve konu seçiminde kendi varlık ve bilgi dünyasının etkili olup olmadığını göstermek olacaktır. Bu ilk planda bir durum tespiti gibi durabilir. Bu nedenle konumuzu ele alırken zihnimizde ikincil bir amaç daha yer almıştır, o da tefsircinin kendi dönemine ait soru, sorun, felsefik bakış açısı, paradigma etkisi altında kalıyor ise, “neden daha sonraki tefsircilerin farklı/eski bir varlık ve bilgi dünyasına ait yöntem ve konularını kendi varlık dünyalarına taşımakta ve tekrarlamakta olduklarını gündeme getirmek olacaktır. Diğer bir deyişle bu çalışmada sadece modern tefsir nedir, modern yaklaşımlar, yöntemler ve konular nelerdir ve yorumcu ile ilişki boyutları nelerdir gibi konuları gündeme taşımaktan daha ileri giderek, günümüz Kur’an yorumcularının kendi varoluşlarını yoruma katabilmekte ne kadar yeterli ve başarılı olduklarını ve ne kadar önceki yorumcuların temalarında saplanıp kaldıklarını sorgulamak olacaktır.

Bu çalışmada Batı aydınlanmacı felsefenin İslâm dünyasına olan entelektüel etki süreci ve neticesinde oluşan yorum tarzının modern tefsir olduğuna dair çok geleneksel perspektifi kullanmayacağız.⁶

⁶ Konuyla ilgili tartışma için bkz: Grunebaum, (1962) “The Problem of Cultural Influence”, *Modern Islam: the Search for Cultural Identity*, Connecticut: Greenwood Press, s. 24, 26. Ayrıca bkz: Andrew Rippin, (1987) “Tafsir”, *The Encyclopaedia of Religion* ed. Mircea Eliade, New York: MacMil-

Aydınlanma ve sonrası süreç analizinin, Kitab-ı Mukaddes/Kutsal kitap incelemelerindeki etkisi, Batı felsefesi ve kilise tarihi açısından isabetlidir. Zira bu tarih batıda ve Hristiyan dünyanın yaşanmışlığıdır. İslâm dünyası için aynı perspektifin kullanılması yani Kur'an-ı Kerim'in modern yorumu, Batı felsefesi ve hermeneutiği ışığında şekillendiğini ve tıpkı Kutsal kitap okumalarındaki tabii bir gelişim çizgisine sahip olduğu ön kabulünü hatırlatmaktadır. Temelleri Bernard Lewis ve Grunebaum tarafından sıkça kullanılan "Batının İslâm kültürünü değişime uğrattığını savunan" genel bir düşüncenin etkisi altında gelişen bir düşüncedir ve değişimin tek yönlü ve tek taraflı olduğunu iddia eder. Modern tefsir belki ilk yıllarda Batı etkisi altında kalmış olabilir, halen bu etki devam da ediyor olabilir ancak, İslâm dünyasındaki tepki tek taraflı ve tek bir tipolojiye sahip değildir. Tepkiler oldukça çeşitlidir ve 19 yüzyıldan 21. Yüzyıla kadar süren bir değişim söz konusudur. Çalışmada bu çeşitlilik ve d ortaya konulurken aynı zamanda modernleşme/batılılaşma olarak anılan sürecin devamı olarak nitelendirilecek siyasi ve sosyal süreçler de analize katılacaktır. İslâm dünyasının 19 yüzyıldan itibaren yaşadığı, karşılaştığı temel 3 farklı siyasi-sosyal-kültürel süreç şunlardır

- 1) Sömürgecilik/colonialism;
- 2) Sömürgecilik sonrası/post-colonialism ve

3) Küreselleşme /Globalisation'dır. Sömürgecilik bize 1800'li yılların sonları ile 1950'li yıllara, sömürgecilik sonrası ise 1950'li yıllardan 1980'li yıllara odaklanmamızı sağlayacaktır. Bu süreç içerisinde Batı ile münasebet sürekli olmaktadır. Bu nedenle aradaki etkileşim çeşitlilik arz etse de bir devamlılığa sahip görülmektedir. Bu ise Tefsir ilminde çeşitli yaklaşımların oluşumuna zemin hazırlamaktadır.

Sömürge Sürecinde Tefsir

18. yüzyılda İslâm dünyası "aydınlanmış ve sekülerleşmiş bir Avrupa" ile karşı karşıya gelmiştir. Bu İslâm dünyasının batı karşısındaki zayıf olması nedeniyle sömürgeleştirilme sürecinin başlangıcıdır. Bu karşılaşma her ne kadar sömürgecilik kavramı ile tanımlansa da İslâm dünyasının sosyal, siyasi, ekonomik, aile, birey eğitim vb. bir çok alanda yeniden şekillenmesini, daha çok batı sistemine geçmesi sonucunu doğurması nedeniyle "modernleşme" veya "batılılaşma" kavramları ile de tartışılmaktadır. Osmanlı'da ise "Tanzimat" kavramı ile birlikte tartışılmıştır. Burada sömürgecilikten literal anlamda söz

etmek mümkün olmasa içerik ve uygulamaları ile benzerlik içermektedir. Tanzimat fikri Osmanlıda Batılılaşma olarak cereyan etmiştir.

İslâm coğrafyasının modernleşmesi sömürgecilik ile birlikte ve zorunlu olan bir süreci işaret etmektedir. Zira İslâm dünyasının geneli için bakınca modernleşme sürecinin esas başlangıcının sömürgecilik olduğu unutulmamalıdır. 18. yüzyılda İslâm dünyası “aydınlanmış ve sekülerleşmiş bir Avrupa” ile karşı karşıya gelmiştir. Napolyon’un Mısır’ı işgali ile başlayıp, İngilizlerin Hindistan’ı sömürgeleştirmesi ile devam etmiştir. Ardından Afrika kıtası, Hicaz bölgesi, Kafkasya gibi İslâm coğrafyası Batı işgal ve sömürgecilik sürecinin birer parçası olmuştur.

Sömürge yıllarında Kur’an tefsirinde ciddî gelişmelerin yaşandığı belki de en önemli yer Mısır ve Hindistan’dır. Modernleşmenin ve batılılaşmanın belli bir döneme kadar bir devlet politikası olarak kabul edildiği Mısır, ayrıca diğer İslâm ülkelerine de bu konuda örnek oluşturmaktadır. Mısır’daki modern tefsirin en önemli isimleri Cemaleddin Afgani (v. 1897), Muhammed Abduh (v. 1905) ile talebesi Reşid Rıza (v. 1935)’dir. Abduh klasik tefsirlerdeki detayların gereksiz olduğunu hatta zararlı olduklarını savunur. Bu nedenle ilk adımı olarak bu tefsirlerden bağımsızlaşmak gerektiğini savunur. Böylece Kur’an üzerine yoğunlaşmanın mümkün olacağını dile getirir. Ayetleri aklın denetiminde yorumlamayı savunan Abduh, Kur’an’ı bir modern kitap gibi görmektedir. Ona göre ayetler kendi içerisinde bir bütünlük ve münasebet içerisinde bulunur.

Batı modernleşmesinin temellerini oluşturan akıl, akılcılık, bilim gibi dinamikler çerçevesinde, İslâm dünyasındaki dini kaynakları yeniden yorumlama girişimi olarak nitelendirilen sömürge yıllarında din ve hayata dair birçok mesele yeniden ele alınmıştır. Özellikle batı karşısındaki yenilgi ve geri kalmışlık sorgulanmış ve buna karşı Kur’an’ın yeniden yorumlanması önerileri sunulmuştur.

Bu dönemde ortaya çıkan yaklaşımlar daha çok yenilikçiliği ve apolojiiyi (savunmacılığı) merkeze almaktadır. Batıyı teknik ve ahlak olarak ikiye ayıran düşünürler, Batının tekniğinin alınmasından ziyade Batı değerlerinin İslâm toplumlarına sirayet etmesine karşı durmaktaydılar. Arap dünyasında Afgani ile başlayan yenilikçilik, Mısırda Muhammed Abduh ve Ferid Vecdi, Hindistan’da Muhammed İkbal tarafından geliştirildi. Türkiye’de ise Mehmet Akif, Musa Carullah Bigiyev, Ahmed Naim, İzmirli İsmail Hakkı gibi özellikle Sebülreşad yazarlarınca farklı tonlarda da olsa devam ettirildi. Muhammed

Abduh ve Ferid Vecdi'nin makaleleri tercüme edilerek Sebilürreşad'da yayınlandı. Yenilenme düşüncesinin Türkiye'de karşısına koyduğu en temel problem içtihad kapısının kapatılması idi. Bu dönemde yeni ihtiyaçlara göre Kur'an'ın yeniden yorumlanması fikri Mehmet Akif'in İslâm'ı "asrın idrakine söyletme" sloganıyla şekillenmiştir.

İslâm'ın ilk yıllarındaki dinamizmi yeniden hayata geçirerek Müslümanların yaşantılarında görülen durgunluğu, zayıflığı ortadan kaldırma amacıyla Kur'an'ın etkin otoritesini kullanarak bazı yorum faaliyetleri gerçekleştirilmektedir. Kur'an'ı yorumlarken belli bir mezhebe bağlı kalmadan, İsrailiyat ve hurafelere yer vermeden doğru ve anlaşılır bir dille, bilimle uzlaşa içinde bulunmaktadır.

Sömürge yıllarında batı oryantalizmi İslâm dünyasında etkin bir duruma yükseldi. Oryantalist çalışmaları belli siyasal, kültürel ve dinitolojik paradigmalara sahip olarak Müslümanların karşısında entelektüel bir karşıtlık oluşturmuşlardır. Oryantalizmin Kur'an araştırmalarında Kur'an'ın kökeni tartışmaları temel konular arasında yerini ilk sırada almaktadır. İslâm'ın vahye dayalı Allah'ın kelamı iddiasına karşın, oryantalizmin iddiası oldukça farklıdır. Batılı araştırmacılara göre bu köken ilahi olmayıp, antik dönem ve Hicaz kültürel havzasının diğer dinleri ve bu dinlere ait olan metinlerine dayanmaktadır (Watt:184).

Kur'an'ın metinleşme süreci Batı oryantalizminin ilgisini çeken ikinci konudur. Bu konuya değinen isimler arasında W. Muir (1819-1905), Richard Bell (1876-1952), W. M. Watt (1909-2006), Arthur Jeffery, A. Mingana, J. Wansbrough, J. Burton, P. Crone, M. Cook ve A. Rippin gibi Anglo-Sakson oryantalistleri olduğu gibi Kur'an'ın metinleşmesine dair önemli bir esere imza atan Nöldeke (1836-1930), Bergstrasser (1886-1933), Blachere gibi Alman ve Fransız oryantalistler de bulunmaktadır. Batılı oryantalistlerin Kur'an'ın metinleşme sürecine dair çalışmalarında iki temel yol izlenmiştir. Bunların ilki Müslümanların yazmış oldukları metinleri kaynak kabul eden Nöldeke gibi "geleneksel oryantalist" yaklaşım; ikincisi ise rivayetleri kaynak kabul etmeyip eleştiren John Burton ve John Wansbrough gibi "revizyonist oryantalistler"dir (Koren, 1991: 68/89). Kur'an'ın metinleşme tarihi batı oryantalizminde ilk dönem konuları arasında tartışmalı bir şekilde sürmüştür. Bu tartışmaların Kur'an tarihinin temel kaynakları olan rivayetler çerçevesinde olduğu görülmektedir. Batı oryantalizminin dikkatini Kur'an'ın ayet ve surelerin tertibi de çekmiştir. Konu ilk olarak Gustav Weil (1808-1889) tarafından tartışılmaya açılmıştır. Weil

Historisch-Kristische Einleitung in der Koran adlı eserini 1844 yılında yayınladığında, Kur'an'ın kronolojik olmayan tertibinin anlaşılmasındaki zorluğa dikkat çekerek, surelerin tarihsel tertibinin yapılması gerektiğini gündeme taşır. Weil'in önerdiği tertip sistemi surelerin nüzulü ile ilgili rivayetlere, surelerdeki konu ve üslup değişimine ve ilgili tarihi rivayetlere dayanmaktadır.⁷ Kronolojik tertip Theodor Nöldeke (1836-1930)'nin 1856 yılında yazdığı *De origine* adlı doktora tezi ve ardından 1860 yılında yayınladığı *Geschichte des Qurans* adlı eserinde de tartışılmaktadır. Nöldeke'nin öğrencileri Friedrich Schwally (1863-1919) ve Gotthelf Bergsträsser (1886-1933)'in filolojik katkıları ile eser gelişmiştir. Nihayet Otto Pretzl ile birlikte Kur'an metninin tarih araştırmasına dair çalışma tamamlanmıştır. Bu çalışma Wolfgang H. Behn tarafından 2013 yılında İngilizceye tercüme edilerek basılmıştır. Bu çalışmalar neticesinde Kur'an'ın metin tertip tartışmaları sistematik sonuçlara da varılmıştır.⁸

Batı Kur'an araştırmalarında sure ve ayetlerin sıralamasının neden önemli olduğu sorusu dikkatlerden kaçmamaktadır. Kur'an'ın tertibinden kaynaklı bir anlam sorunu olması oryantalizm için metodolojik bir cevap üretmek için yeterli görülmemektedir. Kur'an'ın mushaf tertibine yönelik birçok anlama ve yorumlama çabası tarih boyunca olmuş iken 19. yüzyılda aniden oryantalizmin yeni bir tertip sistemi önermeye kalkması halinin, üzerinde durulması gerekmektedir. Kur'an vahyi ile Hz. Peygamberin hayatı arasında bir bağlantı kurma ihtiyacı, ayetleri anlama sorunundan daha öne geçtiği düşünülebilir. Zira Kur'an'ın anlamı ve yorumu oryantalizmin tematik alanının merkezinde yer almaz. Kur'an'ı Hz. Peygamber'in sözlerinin, yaşantısının ve zihinsel seyrinin bir yansıması ve hayat hikayesi olarak kabulü, sure ve ayetleri de siyere paralel kronolojik tertibe sevk eden asıl neden olabilir. Tıpkı Kitabı Mukaddes'in peygamberlerin hayat hikayesini anlattığı ve kronolojik bir hayat hikayesi şeklinde sunması gibi, Kur'an-ı Kerim de, Hz. Peygamberin hayat hikayesine dönüştürülmektedir. Böylece Kur'an'ın ilahi kökenli değil de bu dünyaya ait ve Hz. Peygamber'in hayat izdüşümü olduğunu kanıtlamak için yapıldığı sonucuna ulaşılabilir.⁹

⁷ Gözeler, Esra, (2016). *Kur'an Ayetlerinin Tarihlendirilmesi*, İstanbul s.133.

⁸ Gözeler, a.g.e. 121-202

⁹ Bkz: Hafzioğlu, Rümeysa, (2019). "İngiliz Oryantalizminde Kur'an Ayetlerinin Tarihlendirilmesi" İstanbul Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış yüksek lisans tezi), s. 106-107

Oryantalizmin ortaya attığı Kur'an'ın kronolojik sıralamasının olmaması ve bu nedenle de anlaşılmasının sorunlu olmasına karşı İslâm dünyası bütünlük teorilerini geliştirmiştir. Bütünlük teorilerinin başında Kur'an'ın tematik bütünlüğünü savunan Konulu tefsir yöntemi gelmektedir. Konulu tefsir, Kur'an'ı Kerîm'deki bir konuyu bütüncül bir yaklaşımla ele alarak vahyin ilke ve prensiplerine göre yorumlamaya verilen yöntemin adıdır. "Kur'an konularının dağınık" olduğu yargısına dayanarak, tematik bütünlüğü bir araya getirme amacıyla tefsir yazdıklarını iddia etmektedirler.¹⁰

Tefsirin bu safhasında sömürgecilik, Batı hegemonyası, Batı bilimi hakimiyeti, pozitivist ve materyalist tabiat felsefesi ile ilişkili tarihsel şartlar bulunmaktaydı. Dolayısıyla bu şartlarda tefsirin amacı, Kur'an'ı yeniden ilgili paradigmalara uyumlu olarak yorumlamak; oryantallizme ve batılı ideolojilere karşı savunma yapmaktır. Dolayısıyla bu dönemin tefsirini savunmacı ve yeniden yapılanmacı (reconstructive) karaktere sahip olduğu düşünülebilir. İslâm dünyasının sömürgecilik yıllarında özellikle de dinî otorite ve dini kaynak tasavvurunda önemli dönüşümlere neden olduğu bilinmektedir. Batı dönüşümün temellerini oluşturan akıl, akılcılık, bilim gibi dinamikler çerçevesinde dini kaynakları yeniden yorumlama girişimi olarak adlandırılan bu dönemde din ve hayata dair birçok mesele yeniden ele alınmıştır. Bu dönemde ortaya çıkan Tefsir tipolojileri daha çok yenilikçilik ve modernleşme fikri etrafında ortaya çıkan tefsir türleridir.

Yenilikçi hareketler temelde batılılaşma karşıtıdır. Batıyı teknik ve ahlak olarak ikiye ayıran düşünürler, Batının tekniğinin alınmasından ziyade Batı değerlerinin İslâm toplumlarına sirayet etmesine karşı durmaktaydılar. Arap dünyasında Afgani ile başlayan yenilikçilik, Mısırda Muhammed Abduh ve Ferid Vecdi, Hindistan'da Muhammed İkbal tarafından geliştirildi. Türkiye'de ise Mehmet Akif, Musa Carullah Bigiyev, Ahmed Naim, İzmirli İsmail Hakkı gibi özellikle Sebilürreşad yazarlarınca farklı tonlarda da olsa devam ettirildi. Muhammed Abduh ve Ferid Vecdi'nin makaleleri tercüme edilerek Sebilürreşad'da yayınlandı. Yenilenme düşüncesinin Türkiye'de karşısına koyduğu en temel problem içtihad kapısının kapatılması idi. Bu dönemde yeni ihtiyaçlara göre Kur'an'ın yeniden yorumlanması fikri Mehmet Akif'in İslâm'ı "asrın idrakine söyletme" sloganıyla şekillenmiştir.¹¹

¹⁰ Demirci, Muhsin, (2012). *Tefsirde Metodolojik Sorunlar*, İstanbul, s. 242

¹¹ Daha fazla bilgi için bkz: Ülken, Hilmi Ziya, (1979) *Türkiyede Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul: Ülken Yayınları s. 197-199.

İslâm'ın ilk yıllarındaki dinamizmi yeniden hayata geçirerek Müslümanların yaşantılarında görülen durgunluğu, zayıflığı ortadan kaldırma amacıyla Kur'an'ın etkin otoritesini kullanarak bazı yorum faaliyetleri gerçekleştirilmektedir. Kur'an'ı yorumlarken belli bir mezhebe bağlı kalmadan, İsrailiyat ve hurafelere yer vermeden doğru ve anlaşılır bir dille, bilimle uzlaşa içinde bulunmuşlardır. Bu dönemde ortaya çıkan tefsir tipolojileri şunlardır:

- 1- İçtimai Tefsirler
- 2- Konulu Tefsirler
- 3- Bilimsel Tefsirler

Bu dönemin en temel vurgularından biri, dinin anlaşılması ve yaşanması için son derece açık, anlaşılabilir durumda olan ve kendi kendisini açıklayan Kur'an'ın tek başına anlaşılabilirliği için yeterli olduğu ve onun başka bir kaynağa ihtiyaç bırakmadığı hususudur. Kur'an'ın bu özelliği onu, görüşlerine müracaat edilecek ulema sınıfından (otoriteden) bağımsız kılmaktadır. Bu ise hiç şüphesiz Kur'an'ın tefsire muhtaç olduğunu ve bunun için de kendi dışında delillere ihtiyaç gösterdiğini kabul eden geleneksel anlayışa karşı bir ifadedir. Dolayısıyla Kur'an, ulema sınıfına muhtaç olmaksızın her müslüman tarafından okunabilir ve anlaşılabilir ise tabii bir netice olarak artık müfessirlere ve tefsir eserlerine olan müracaat gereksinimini de ortadan kaldırmaktadır. Dolayısıyla tefsirlerde yeni yorumlara ulaşıldığı görülür.

Sömürgecilik bağlamının etkisi ile konu seçimi, sorun çözme ve yöntemler bize ayrıca tefsirin uyarlamacı bir karaktere sahip olduğunu göstermektedir. Siyasi, sosyal ve kültürel yapının sömürgeci dünya ile uyumu yani adaptasyonu gerçekleştirilmektedir. Burada süreç yabancı bir unsurun (sömürgeci kültürün) değerler yapısının içe alınarak asimile edilmesi, kabulü sağlanırken, sanki bu değerler dışardan değilmiş, İslâmın kendisinde imiş gibi davranılmaktadır. Bu kültürel değişimin ilk andaki Kur'an'a yaklaşım şeklidir. Bu davranış şekli ilerleyen yıllarda farklılaşacaktır.

Sömürge Sonrası Süreçte Tefsir

İslâm dünyasının batı ile karşılaştığı ve sorunlar yaşadığı ikinci süreç sömürgecilik sonrası süreçtir. 1945 sonrası II. Dünya Savaşı'nın sebep olduğu ağır tahribat ve sömürgelerindeki dekolonizasyon hareketlerine bağlı olarak sömürgelerini bırakmak zorunda kalan Avrupa devletlerinin başını çektiği büyük devletlerin, II. Dünya Savaşı'ndan sonra da çeşitli yollarla sömürgeci politikalarını gizleyerek sürdürdü-

ğü döneme Postkolonyal/sömürge sonrası dönem adı verilmiştir. Sömürgecilüğünün doğası ve daha geniş anlamda egemenlik ve itaat bir şekilde devam etmiş ancak bunun dışardan etkin bir duruşla değil içerden üretilen yeni bir dil ile olduğu gözlemlenmiştir.

Bu dönemde imparatorluklar çökerken, yeni ulus devletler ortaya çıkmıştır. İslâm dünyası için sömürgecilik sonrası süreç siyasi olarak 1950'li yıllara kadar gider. Bu Türkiye için cumhuriyetin kuruluşuna kadar götürülebilir. Diğer ulus devletlerin sömürgelerden kurtulduğu bu dönemin temelleri ikinci dünya savaşına dayanmaktadır. İkinci dünya savaşı ve sonrasındaki siyasi gelişmeler farklı birçok gelişmeye etki etmiştir.

Bu dönem siyasi ve sosyal gelişmelere paralel olarak ulusal ve milliyetçi düşüncelerin yayılması, sınırların vatandaşlık ve kanunlara göre düzenlenmesiyle sonuçlanmıştır. Özellikle tefsir eserleri artık anadilde ve ulusal dillerde yaygınlaşmıştır. Türkçe/Urduca/ Farsça/Kazakça vd. hatta batı dillerinde Tefsir eserlerinin ve aynı şekilde bu dillerde Kur'an meallerin yaygınlaştığı görülmektedir.

İslâm dünyası için sömürgecilik sonrası süreç siyasi olarak 1950'li yıllara kadar gider. Bu Türkiye için cumhuriyetin kuruluşuna kadar götürülebilir. Diğer ulus devletlerin sömürgelerden kurtulduğu bu dönemin temelleri ikinci dünya savaşına dayanmaktadır. İkinci dünya savaşı ve sonrasındaki siyasi gelişmeler farklı birçok gelişmeye etki etmiştir. Batının işçi ihtiyacı için İslâm dünyasından özellikle İngiltere'nin eski sömürgeleri Hindistan, Pakistan, Bangladeş Müslümanları, İtalya ve Fransa'nın sömürgeleri olan Kuzey Afrika Müslümanları Avrupa'da çalışmak üzere göç etmişlerdir. Türkiye ise Almanya, Hollanda, Avusturya ve Fransa'ya yoğun bir şekilde nüfus aktarımında bulunmuştur. Bu göçlerin temel hedefi temelde ekonomiktir. Avrupa'ya gönderilen öğrenciler ise bunun eğitim kısmını oluşturmuşlardır. Özellikle 1960 sonrası İslâm ülkelerinde baskıcı rejimlerin iktidar olması ile Müslümanlar üzerinde baskının artması ve daha özgürlükçü batılı ülkelere yapılan zorunlu göçler de bu anlamda önemlidir. "Batı" kavramı Müslümanlar için ötekini tanımlamaktan çıkıp içinde bulunduğu kültürel coğrafya olmuştur. Dolayısıyla kimlik düzeyinde bir farklılıktan ama zihinsel bir entegrasyondan söz etmeye başlamaktayız. Fazlurrahman, Muhammed Arkoun, Abdulkerim Suruç, Tariq Ramadan, gibi isimler İslâm ülkelerinden Batıya göç eden ve Kur'an yorumlarında batıdan etkilenen dolayısıyla da Tefsirin paradigma değişimine katkıda bulunan isimlerdendir. Bu isimler çoğun-

lukla göç ettikleri ülkelerde batı düşünce sistemi üzerine eğitim almışlardır. Batı oryantalizmini bilen birer İslâm araştırmacıları olarak Kur'an'a yaklaşırken tabii bir şekilde klasik tefsirden farklılaşacaklardır.

1960 sonrası gerek batıya yapılan göçler gerekse de eğitim amaçlı hareketliliğin bir parçası olarak Batı üniversitelerinde okuyan Müslüman öğrenciler doğal olarak batı epistemolojisini ve metodolojisini dolayısıyla da batı perspektifine sahip olmuşlardır. İslâm dünyasından Batıya göç eden, Batı'da eğitim gören ve Kur'an yorumlarında batıdan etkilenen dolayısıyla da Tefsir paradigma değişimine katkıda bulunmuşlardır. Bunlar çoğunlukla göç ettikleri ülkelerde batı düşünce sistemi üzerine eğitim almışlardır. Batı oryantalizmini bilen kendi varlık ve bilgi alanlarında yaşayan birer İslâm araştırmacıları olarak Kur'an'a yaklaşırken tabii bir şekilde klasik tefsirden farklılaşacaklardır. Türkiye'den göç eden müslüman nüfus için bu türden bir etkiyi dillendirmek henüz erken olabilir. Zira 1960'larda ilk neslin ardından henüz entelektüel bir nesli beklemek oldukça erkendir.

Ayrıca cemaatler ve Diyanet İşleri Başkanlığının yaygın dini faaliyetleri Türkiye'den giden nüfusun geleneksel İslâmî anlayışını korumada daha etkin konumda bulunduğu bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla Türkiye açısından baktığımızda göçlerden ziyade akademik hareketliliğin Tefsir araştırmalarına katkı sağladığı söylenebilir. Kur'an ve Tefsir alanında doktora eğitimi, misafir araştırmacı gibi farklı akademik sebeplerle, örneğin İsmail Cerrahoğlu, Salih Akdemir ve Ömer Özsoy gibi isimlerin Tefsir akademisine etki ve katkıları tartışmasız çok önemli olmuştur. Neticede Batı İslâm araştırmalarının entelektüel yapısından haberdar olan bu araştırmacılar, Kur'an yorumlarını ve Tefsir çalışmalarını batılı yöntemlerden haberdar olarak yapmaktadırlar. İslâm dünyasındaki eğitim reformları da Batı akademik yapılanması yönünde şekillenmiş ve batılı perspektif içeride de etkinlik kazanmıştır. Geleneksel İslâm epistemolojisine sahip olan medreselerin yerini alan, ilahiyat fakülteleri gibi yeni dini-eğitim kurumları tabii olarak ulema yerine yeni bir entelektüel kimlik oluşturmuştur. İşte bu bilim adamları Kur'an'ı batılı bakışısıyla ele almış ve okumuşlardır.

Bu dönemde önemli bir değişim de ulus devlet olma yapısına uygun olarak eğitim ve bilim kurumlarının Batı üniversite teşkilatlanma sisteminin hatta bazen Batılılar tarafından doğrudan reforme edilmesidir. İstanbul Üniversitesi Alman tarafından 1934 yılında reforme edilmiş ve ilahiyata yer verilememiştir. Daha sonra üniversite bünye-

sinde İslâm tetkikleri enstitüsü kurulmuştur. Benzer reform girişimleri diğer Müslüman ulus devletlerde de söz konusu olmuştur. Burada özellikle Batı biliminin temellerini oluşturan pozitivist ve materyalist perspektif yeni yapılanmada yer edinmiş olmasıdır. Bu din araştırmalarına bazen yer vermemekle bazen de batı muadilleri çerçevesinde şekillenmektedir. İslâm Tetkikleri Enstitüsü ve akabinde Ankara'da kurulan İlahiyat fakültesini bu çerçevede değerlendirmek mümkündür. Bu kurumlardan mezunlar yeni bir kimlik oluşturmaktadır. Bunlar geleneksel eğitim kurumlarından mezun olan icazetli alim, fakih, müfessir, mütekellim veya sufi değildir. Bunlar yeni Müslüman entelektüeldir. Geleneksel eğitim yerine din sosyolojisi, batı felsefesi, din felsefesi gibi batı akademik kurumlarında yer alan dersler ve içerikle yetişmiş kişilerdir. Dolayısıyla bu kişiler batılı bir eğitim almış ve batılı gibi düşünen bireyler/entelektüellerdir.

Akademideki bu değişim teolojik perspektif ile birlikte ayrıca seküler paradigmayı da güçlendirmiştir. Nasr Hamid Ebu Zeyd'in Kur'an'ın metinselliği tanımlamaları bu döneme ait bakış açısını yansıtmaktadır. Kur'an normal bir tarihi/edebi metin gibi değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır. Ebu Zeyd'in gerçek anlamda dikkatlerini üzerine çekmesi eseri *Mefhumu'n-Nass*'ın Türkçeye 2001 yılında Mehmet Emin Maşalı tarafından tercüme edilerek yayınlamasıyla meydana geldi. Eser *İlahi Hitabın Tabiatı* adıyla Kitabiyat yayınları arasında neşredildi. Eser klasik tefsir usulü tarzının yerine Kur'an'ı anlamak için nasıl bir yöntem geliştirilmesi gerektiği sorunu üzerine yazılmıştır. Eser iki soru üzerine yoğunlaşır: 1- Kur'an nedir? 2- Kur'an'ı nasıl anlamalıyız? "Nass" kavramıyla 1. soruya cevap verirken "mefhum" kavramı ile de yöntemi belirlemiş olmaktadır. Ona göre, "Kur'an edebi bir metindir ve olgusaldır." Dolayısıyla Kur'an'ın anlaşılması kendi olgusal bağlamında bu metni edebi inceleme metotları ile anlamak gerekmektedir. Kısaca tarif etmeye çalıştığımız bu yöntem, Emin el-Huli (1895-1966), Muhammed Ahmed Halefullah (1916-1998), Şükrü Muhammed Ayyad (1921-1999) ve Aişe Abdurrahman bintu's- Şati' (1913-1998)'e ait olan "Edebi Yöntem" adıyla anılan metoduna atfedilmektedir (Kermani, 2004: 9-10). Ebu Zeyd, Huli'nin değil Şükrü Ayyad'ın talebesidir. Gerçekte Ebu Zeyd, Huli ekolünden ayrıdır. "Edebi Tefsir", "beyan" kavramı ile bağlantılı iken; Ebu Zeyd daha çok Kur'an'ı anlamada "Dil", "Kültür" ve "Bağlam" kavramlarını ön plana çıkarmaktadır. Ayrıca Huli ekolü Kur'an'ın ilahiliğini gündeme almaz ve tartışmaya açamaz iken, Ebu Zeyd Kur'an'ın insaniliği ve

metin boyutuna vurgu yapmaktadır. Bu temel ayrıma rağmen, “Edebi Tefsir”’den Ebu Zeyd’in etkilendiği bir yöntem olduğunu belirtmemiz gerekir.

Türkiye’de Ebu Zeyd ve yöntemi ile ilgili makalelerin ilkleri *Mefhumu’n-Nass*’ın tercüme edilmesinden hemen sonra yayınlanmaya başladı. Bunlardan Özdeş Talip’e ait olan “Vahiy-Olgu İlişkisi Açısından Nesh’e Getirilen Yorumlara Eleştirel Bir Yaklaşım” adlı makale (2001) eleştirel akademik çalışmaların öncülerinden sayılabilir.

Ebu Zeyd’in *Nakd el-Hitab e-Dini* adlı eseri, *Dinsel Söylemin Eleştirisi* adıyla tercüme edilen ikinci eserdir. Eser 2002 yılında Fethi Ahmet Polat tarafından tercüme edilerek neşredildi. Bu iki temel eserin neşrinden sonra Ebu Zeyd, Türkiye’de bilimsel makale ve çalışmalara sıkça konu olmaya başlamıştır. Bunlardan birisi 2004 yılına ait “Nasr Hamid Ebu Zeyd’in Yorum Telakkisi ve Bu Telakkinin Niyetselci ve Felsefi Hermenötiğe Atıfları” adlı makaledir. Bu makale Mehmet Emin Maşalı tarafından yazılmış Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisinde yayınlanmıştır.

Ebu Zeyd’in Türkiye’deki İslâm araştırmalarına katkısı, hiç şüphesiz, Kur’an’ın nazil olduğu dönemin tarihsel şartlarını ve vahyin toplum üzerindeki etkisini incelemeyi gündeme getirmesinde görülür. Nass-olgu ilişkisi olarak da adlandırılan ve Kur’an’ın anlamını sadece onun içeriği ile sınırlandırıp metin dışı bağlamlara da yer vermeyi öncelleyen bu araştırmalarda, Kur’an’ın dili, nazil olduğu muhatap toplumun kültürü ve tarihsel-sosyal bağlamı önemli araştırma konuları haline gelmiştir. Mesela, Fatih Topaloğlu, “Ebu Zeyd’e Göre Vahyin Metin-Kültür İlişkisi Açısından İncelenmesinde Dilin Rolü” adlı makalesinde bu ilişkileri oldukça başarılı bir şekilde anlatmaktadır. Ebu Zeyd, vahiy ve toplum arasındaki bu ilişkileri “teşekkül” ve “teşkil” kavramları ile aktarmaktadır. Ona göre, Kur’an’ın metinleşmesi muhatap toplumun kültürel boyutundan etkilenmiş (teşekkül), ayrıca muhatap toplumu yeniden şekillendirmiştir (teşkil). Bu yaklaşım tarzının neticede Kur’an araştırmalarında tarih ve antropoloji gibi bilimlerin kullanılmasına ve Mekke, Medine dönemi nüzul ortamı üzerine çalışmaların yoğunlaşmasına neden olmuştur. Bu bağlamda, *Kur’an’ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından Kur’an Öncesi Mekke Toplumu*, editör Mevlüt Güngör, İstanbul: 2011; *Kur’an Nüzulünün Mekke Dönemi Sempozyumu*, editör Mesut Okumuş, Çorum 2013; *Kur’an Nüzulünün Medine Dönemi Sempozyumu* Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversi-

tesi Kahramanmaraş, 17-19 Mayıs 2014 gibi çalışmalarda ve toplantılarda bu izler görülmektedir.

Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması akademik geçişliliğin artması ile birlikte Batı epistemoloji ve metodolojilerinden istifade eden, dolayısıyla sömürgecilik döneminin aksine bilgi ve metodolojiyi dışarıdan alan, Batıdan transfer eden bir İslâm dünyası vardır. Bu dönemde teknolojik gelişmelere paralel olarak toplumlar arası iletişimin artması, bilgi ve insan hareketliliğinin artması oluşan bir olgusal durumdur. Batı ile etkileşim içerisinde kalınarak yapılan tercümeler neticesinde Fazlur Rahman, Izutsu, Nasr Hamid Ebu Zeyd, Amine Vedud Muhsin, Muhammed Arkoun gibi isimler ve yaklaşım tarzları İslâm ülkelerinin çoğunda tanınır olmuş ve yaygınlaşmıştır. Özellikle Türkiye için 1980'den sonra Turgut Özal'ın liberal açılımları sonucunda Batıdan yapılan tercümeler, Avrupa Birliği süreci, küreselleşme vs. Tefsir akademisinde Batı menşeli yöntemlerin daha fazla kullanılmaya başlandığı gözlemlenmektedir.¹² Batıda Kitab-ı Mukaddes çalışmalarında olduğu gibi, “kutsal metnin ne dediği”nden ziyade, artık “bu metinler nasıl okunmalı” sorusu sorulmaya başlanmış ve Batıda ortaya çıkan metin tahlil metot ve teorilerinin uygulanmaya başlanmıştır. Bir başka deyişle bu süreçte eleştiri teorileri (critical theories) ve edebiyat eleştirileri (literary criticism) Kur'anı anlama için kullanılan yeni yaklaşım modelleri almaktadır.

Geleneksel kurumların tamamen yok olmadığını, varlıklarını bir şekilde devam ettiğini de belirtmek gerekmektedir. Zira bilim ve bilimsel perspektif kurumlar olamadan da devamlılığını sürdürebilir. Bu İslâmî ilimler için daha da barizdir. Nitekim, Mısırda Ezher halen devam etmektedir. Bu nedenle Batılı kurumlar ve Müslüman entelektüeller bu dönemde tek temsil yetkisine sahip değildirler. İkili bir yapılanma ve sistem birlikte devam etmektedir. Bazen iki bakış açısı birleştirilmeye çalışılmış ve gelenekle modern sentezi kurumlar oluşmuştur. Farklı olan bu kurumlar kendi içerisinde bir uyum sağlayamamış ve çatışmaya yönelmişlerdir.

Sonuç

Tefsir ilmi, Kur'an-ı Kerim'in anlaşılması ve yorumlanmasını konu edinmiştir. Mushaf tertibini esas alan geleneksel Tefsir ilmi ayetleri, sebeb-i nüzul, nasih mensuh, muhkem, muteşabih, vucuh ve ne-

¹² Daha geniş bilgi için bkz: Gökçır, Necmettin, *The Application of Critical Theories to the Study of the Qur'an*, Manchester üniversitesi, Doktora tezi 2004.

zair gibi çeşitli Kur'an ilimleri çerçevesinde tahlil etmekte ve anlamı tespiti çalışmaktadır. Günümüz tefsir faaliyetlerinin arasında bunların geleneksel tarzdan ayrılarak, Mushaf tertibinin yerine kavram, konu gibi birbirinden bağımsız hatta aktüel konuları ele aldığı ve genellikle batıdan aktarılan yeni metotları kullandığı görülmektedir.

Sömürgecilik yıllarında, Batı hegemonyası, Batı bilimi hâkimiyeti, pozitivist ve materyalist tabiat felsefesi ile ilişkili tarihsel şartlar bulunmaktaydı. Dolayısıyla bu şartlarda tefsirin amacı, Kur'an'ı yeniden ilgili paradigmalara uyumlu olarak yorumlamak; oryantalizme ve batılı ideolojilere karşı savunma yapmaktır. Dolayısıyla bu dönemin modern tefsirinin savunmacı, eklektik ve yeniden yapılandırmacı bir karaktere sahip olduğu düşünülebilir.

Siyasi, sosyal ve kültürel yapının sömürgeci dünya ile uyumu tefsir ile gerçekleştirilmektedir. Burada süreç yabancı bir unsurun (sömürgeci kültürün) değerler yapısının içe alınarak asimile edilmesi, kabulü sağlanırken, sanki bu değerler dışardan değilmiş, İslâm'ın kendisinde imiş gibi davranılmıştır.

Bu çalışmada Tefsir'in 1960 sonrasına tekabül eden döneminde İslâm dünyasındaki sosyal, siyasal ve entelektüel değişimlerine paralel olarak yaklaşımlarda da değişikliklerin olduğu değerlendirilmiştir. Batı ile olan kurumsal entegrasyonun Kur'an algısında (metin) ve Tefsir algısında (kimliklerin etkinliği) değişim ile sonuçlandığını gördük. Buna göre, batıda edebiyat ve felsefede ortaya çıkan, kitabı mukaddes metinlerinde uygulanan yeni metot ve teoriler, klasik tefsir usulünün yerini almış bulunmaktadır. Bu durumun Tefsir ilminin karakterine uygun olduğunu söylemek gerekmektedir. Tefsir ilmi başlangıcından bu yana diğer disiplinlerin metotlarından sıkça faydalanmış ve gerçekte usul olarak bu disiplinlerin usulünü kendine metot olarak kabul etmiştir. Aynı şekilde son dönemde de edebiyat eleştiri metotlarını bu minval üzere kullanmaktadır.

Bu metotlar halen İslâm dünyasının gündemini çeşitli boyutlarda meşgul etmektedir. En çok da Batıdan alınması konusu halen tartışılmakta, İslâm dünyasının metodoloji krizine çözüm olup olmayacaklarına şüphe ile bakılmaktadır. Bu şüphe sorunları çözme yerine yeni krizlere ve problemlere neden olduğu gözlemlenmektedir. Bu sorun ise metodoloji ve teorilerin uygulanmasından öte kabul ve reddini öne çıkaran dikotomik bir sorun haline gelmiştir. Tefsir uygulamaları teorik ve teknik olarak değerlendirilmek yerine karşıt olmak ve taraf olmak şeklinde değerlendirilmektedir.

Kaynaklar

- Baljon, J.M.S., (1968) *Modern Muslim Koran Interpretation* (1880-1960), Leiden E. J. Brill.
- Demirci, Muhsin, (2012). *Tefsirde Metodolojik Sorunlar*, İstanbul.
- Demirci, Muhsin, (2008) *Tefsir Tarihi*, İstanbul.
- Godlziher, Ignaz, (1920). *Die Richtungen der Islâmischen Koranauslegung. An der Universität Upsala gehaltene Olaus-Petri-Vorlesungen*, Leiden.
- Goldziher, I., (1997) *İslâm Tefsir Ekolleri*, çev. Mustafa İslâmoğlu, İstanbul.
- Gökçır, Necmettin, (2004). "The Application of Modern Critical Theories to the Study of the Qur'an – With a Particular Focus on Qur'anic Studies in Turkey Between 1980-2002", Doktora Tezi Manchester University, Department of Middle Eastern Studies.
- Gökçır, Necmettin, (2012). "Çağdaş Tefsir" Tipolojilerinde "Okuyucu Bağlamı", *Dini ve Felsefi Metinler: Yirmibirinci Yüzyılda Yeniden Okuma, Anlama ve Algılama*, İstanbul, 2/613-622.
- Gözeler, Esra, (2016). *Kur'an Ayetlerinin Tarihlendirilmesi*, İstanbul
- Grunebaum, (1962) "The Problem of Cultural Influence", *Modern Islam: the Search for Cultural Identity*, Connecticut: Greenwood Press, s. 24, 26.
- Hafzıoğlu, Rümeysa, (2019). "İngiliz Oryantalizminde Kur'an Ayetlerinin Tarihlendirilmesi" İstanbul Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü, Basmamış yüksek lisans tezi.
- Rippin Andrew, (1987) "Tafsir", *The Encyclopaedia of Religion* ed. Mircea Eliade, New York: MacMillan Publishing Company; London: Collier MacMillan Publishers.
- Ülken, Hilmi Ziya, (1979). *Türkiyede Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul.